

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

В «Енциклопедії історії України» читаємо:

Костенко Ліна Василівна (19.03.30, смт Ржищів, тепер Кагарлицького р-ну Київської обл.) — поетеса, культуролог, громадська діячка. Державна премія Української РСР імені Т. Г. Шевченка 1987 р. за історичний роман у віршах «Маруся Чурай» та збірку поезій «Неповторність». Міжнародна премія Фонду Омеляна і Темяни Антоновичів. Премія імені Олени Теліги. Премія імені Франческо Петрарки за книжку поезій у перекладі італійською мовою «Інкрустації» (1994).

Закінчила середню школу в Києві, де живе від 1936 р., навчалася в Педагогічному інституті, 1952 р. вступила до московського Літературного інституту ім. О. М. Горького, який закінчила 1956 р.

Це те, що можна дізнатися про Ліну Костенко з довідників. Докладної біографії її ще не написано. Її життєпис у її Слові. А слово її — невід'ємна частина історії України, її культури, її персоналітету. Вже більш як півстоліття. Це слово відчулювало в серцях тисяч читачів. Його ждали. По ньому звіряли людську гідність. У ньому знаходили відгук своїх тривог і покріплення своїй вірі в Україну та своїм надіям на її краще буття. І навіть коли воно мовчало — то було промовисте мовчання.

Мое покоління знато і любило багатьох поетів. Знає і любить. Однак Ліна Костенко — це той «білий голос висоти¹», який і в цьому многозвучному оркестрі чутний особливо — ось уже сьомий десяток літ.

...Перші вірші Ліна Костенко надрукувала 1946 р. Поетичні збірки «Проміння Землі» (1957), «Вітрила» (1958), «Мандрівки серця» (1961) засвідчили прихід в українську літературу сильної творчої індивідуальності. Органічна відстороненість від імпульсів суєтної «злободенності», а натомість чутливе сприйняття й переживання великих моральних і громадянських проблем та запитів доби, природність і чистота ліричного світу, культура письма, незалежність голосу і виразно вгадувана вже масштабність творчої особи — все це зразу ж привернуло увагу читачів, спраглих слова чесного і яскравого. Дійшов цей голос і до закордонної української громади (...Перша ластівка оновлення — «Проміння Землі» Ліни Костенко, 1957 рік)²). Але так само привернув і специфічну увагу офіціозу. Під час розпочатої з ініціативи М. Хрущова погромної ідеологічної кампанії, фальшиво названої «боротьбою з абстракціонізмом і формалізмом», Ліну Костенко звинувачено в «ідейній нечіткості». Секретар ЦК КПУ Андрій Скаба в доповіді на Республіканській нараді активу творчої інтелігенції та ідеологічних працівників 8 квітня 1963 р. називає її ім'я серед трійки молодих поетів (М. Вінграновський, І. Драч, Л. Костенко), чиї «формальні викрутаси із словом неодмінно приводять до викривлення і затуманення ідейно-художнього змісту творів». Оскільки Ліна Костенко не тільки не виявляла бажання «виправитися», а й дедалі виразніше утверджувалася в незалежній творчій і громадянській позиції, то її поезія стає предметом особливих зацікавлень політичної цензури. Незважаючи на схвалальні або й захоплені відгуки найавторитетніших майстрів слова (М. Бажан, Л. Первомайський, Б. Антоненко-Давидович), її твори дедалі рідше з'являються

¹ З поезії Ліни Костенко про «самотнього алпініста» Наомі Уемуру (збірка «Мадонна Перехрестя»).

² Цит. за: Качуровський І. Променисти сильвети. Мюнхен, 2002. С. 657.

друком, а потім настає багаторічна негласна, але жорстка заборона. Збірки «Зоряний інтеграл» та «Княжа Гора» були зняті з виробництва, історичний роман у віршах «Маруся Чурай» — затриманий на багато років. Після «Мандрівок серця» наступна книжка — «Над берегами вічної ріки» з'явилася тільки 1977-го: через шістнадцять років!

Натомість різні «контрольні» та фіскальні органи здійснюють постійний нагляд не лише за творчістю, а й за громадянською поведінкою поетеси. Не оминає її і брутальне агентурне стеження, якому піддавалися «дисиденти»-шістдесятники. Цікаві свідчення можна знайти в оприлюднених 2009 р. розсекречених документах — інформаціях КДБ УРСР до ЦК КПУ. Так, у документі, датованому 5 вересня 1966 р. (*Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 16, оп. 3, т. 7*), сумлінно зафіковано реакцію Ліни Костенко на «Фельєтон» у журналі «Перець» про Івана Дзюбу: «Фельєтон — подтверждение того, что начинается новая волна репрессий против творческой интелигенции» (с. 328). (Переклад російською — апаратників КДБ: всі матеріали подавалися російською, можливо, й тому, що водночас надсилалися до Москви.) У доповідній записці під датою 21 вересня 1966 р. докладно описано інцидент, коли Ліна Костенко під час зустрічі відомого діяча «прогресивної» української еміграції в Канаді Петра Кравчука з українськими літераторами не прийняла його простягнутої для привітання руки, сказавши: «Я не хочу пожимать руку человеку, который недавно писал в украинской канадской прессе о том, что слухи о последних арестах на Украине — ложь» (ф. 16, оп. 3, спр. 2, т. 7, с. 298). 11 грудня 1970 р. повідомляється про реакцію українських діячів культури на офіційну версію вбивства Алли Горської; наведено (як завжди, в перекладі) слова Ліни Костенко: «Уж очень всё гадко, чтобы быть правдоподобным» (ф. 16, оп. 5, т. 9, с. 156). А ось «літературознавчий» документ — доповідна записка відділу культури ЦК КПУ (1973 р.): «Вірші Л. Костенко пронизуються трагічністю і розплачливістю до індивідуалізму, хворобливим самозаглибленням, неприйнятним для нас осмисленням історичних тем», — це з приводу знятої з виробництва у видавництві

«Радянський письменник» збірки «Княжа Гора», в якій, мовляв, «на першому місці стоїть соціальне відчуження людини і її відчай»³. Як для офіційного мислення — по-своєму точна характеристика гуманістичної позиції поетеси в епоху владного зла!

* * *

В історичному романі «Берестечко». Богдан Хмельницький після жорстокої поразки збирає нові сили («поразка це наука. / Ніяка перемога так не вчитъ»):

*Гей, писарю, неси мою печатку!
Життя пропало. Почнемо спочатку.*

Це суто українська ситуація. І прикро українська. І разом обнадійливо українська: ніби формула національної незнищимості. Про гнітючу повторюваність і невивершеність української історії багато сказано у Ліні Костенко, і ці думки особливої значущості набирають тепер, у світлі нових (хоч і дуже впізнаваних!) загроз. Багато з гірких слів поетеси адресовано нам, її сучасникам різних поколінь. Вони пам'ятні читачам, як і оте:

*Живу, все життя не почута,
причетністю вбита до вас.*

Або:

*Німі, зневірені і кволі,
навіщо вам мої слова?*

*Мій обрій там, де вас немає.
Звідкіль прийшла, туди й піду.
Як плем'я інки, плем'я майя.
Прощаіте, птиці какаду.*

Сказане не сьогодні й не на сьогодні («є поети для епох») — в різні часи, але незмінно й надовго, попри видимі коливання терезів національної Долі, піднесення й занепади. Начебто несподівано прикра очужілість, може, й несправедлива в устах поетеси, яка більш ніж півстоліття незмінно має безумовну лю-

³ Див.: Національні відносини в Україні у ХХ ст. К., 1994. С. 421.

бов читачів, найбільшу популярність серед людей української культури і найвищу міру довіри до її поетичного слова. Що це: невдачність? невдоволеність масштабом суспільного резонансу та впливу слова, «неслухняністю» матерії життя? вічна дисkontактність великого таланта? Чи щось інше й незмірно більше?

*Ні честі, ні мови, ні згоди,
самі лише смутки і пні.
Коханий мій рідний народе,
ти збудешся врешті чи ні?*

Згадуються болючі слова Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Лесі Українки, Євгена Маланюка, Василя Стуса.

Згадується Франкове про рідну Україну: «...Я ж не люблю її / з надмірної любові».

Оце ж воно і є. Не що інше. Одне на всіх і своє в кожного.

Екстравагантності немає в образі Ліни Костенко. Її осудливість не тріумфальна, а співстражденна. Її поезія і в громадянській своїй іпостасі не настроєна на високий пророчий пафос. Ця поезія не розпросторена в наперед вибудувану теоретичну світоглядність, її «обжито» в щонайширшій природній людяності, надійно закорінено в ній. Саме звідси її гуманістичний етос, спокійний етичний максималізм. Відповідно і її етична вразливість — сuto персоналістська: реакція не тільки на публічне порушення якогось формального статусу Людини, уневажливлення знаних символів високої моральної цінності, — а першою чергою на свій особисто переживаний душевний дискомфорт від неподобного стану суспільства і світу, реакція на ураження своєї невід'ємної духовної сутності. Тобто — на кривду, завдану самій якості людського духовного перебування у світі. Тож «персоналістський» вимір мають і її гіркі порахунки зі своїм часом, своїми співгромадянами, своєю країною. Це її особлива й довірча інтонація, її знаний і відзначавший регістр у багатому діапазоні сучасної української громадянської лірики (якщо говорити про неї в широкому розумінні).

Недарма в назву цієї книжки винесено слова з давнього вірша Ліни Костенко, у якому вона веде уявну розмову з Тарасом Шевченком, шукаючи в нього поради:

Кобзарю,
знаєш,
нелегка епоха
оцей двадцятий невгомонний вік.
Завихрень — безліч.
Тиши — анітрохи.
А струсям різним утрачаєш лік.

Шевченкова ж відповідь, звісно, не заспокійлива, а зобов'язлива: «...Ще не було епохи для поетів, / але були поети для епох!»

Це писалося в середині двадцятого століття! Попереду ще була друга його половина, що вчергове змінила карту світу, а для України була сповнена драм, боротьби й перемоги, з-за спини якої вже звично визирала, вичікуючи свого часу, ненаситна поразка. А потім крутий зачин двадцять першого. «Завихрення» і «струси» пішли валом і впереплутку. Поетів вони не вибирали, як і поети їх. Але історія за будь-яких умов чинить свою ініціацію. Про неї ми дізнаємося постфактум.

...Пригадується поетичний вечір Ліни Костенко в Українському домі 22 березня 2010 р., присвячений презентації нового видання історичного роману «Берестечко» і приурочений до ювілею авторки. Тоді драматичним імперативом пролунали слова з роману: «Життя людського строки стислі. / Немає часу на поразку».

Та, на жаль, часу на поразки у нас завжди вистачає. Чи довго це триватиме? Невже втрачено іншу перспективу?

«Не допускай такої мислі, / що Бог покаже нам неласку», — твердить у «Берестечку» Богдан Хмельницький. Але не числімо на Божий попуск. Усе лягає на нас самих.

Перемоги діставалися Україні тяжкою ціною. Такою тяжкою, що знову й знову «іти по колу» неприпустимо: надто криваве й божевільне коло. Час іти по висхідній.

...Колись, ще в передшістдесятницькій збірці «Вітрила», згадуючи недавній тоді воєнний час, коли «чорні кулі хлопцям молодим / холодну смерть поспішно роздавали», молода поетеса мріяла про майбутнє, яке змете «горе і жалі», і вже «живі живих не будуть убивати». У двадцять першому столітті в таке майбутнє вже ніхто не годен повірити. Тепер надії інші. І балачки інші. Якість бронежи-